

СИЧЕВСЬКИЙ Юрій Олексійович,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри прикордонного контролю
факультету охорони та захисту державного кордону,
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНТЕРАКТИВНОГО ТРЕНІНГУ ЯК ФОРМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ ПИТАНЬ ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ

У статті висвітлено порядок і особливості організації інтерактивного тренінгу для підготовки фахівців із питань здійснення прикордонного контролю в пунктах пропуску через державний кордон.

Ключові слова: інтерактивні методи навчання, інтерактивний тренінг, підготовка фахівців, прикордонний контроль.

У складних соціально-економічних і військово-політичних умовах сьогодення, які характеризують динамічну ситуацію на державному кордоні, а особливо в пунктах пропуску через державний кордон, актуалізується проблема пошуку принципово нових підходів до професійної підготовки фахівців із питань організації та здійснення прикордонного контролю. Значне зростання обсягу завдань, що їх розв'язує Державна прикордонна служба України на шляхах міжнародного сполучення, приводить до ускладнення процесів управління оперативно-службовою діяльністю, істотно змінює характер діяльності керівного складу органів охорони державного кордону, відділів прикордонної служби й вимагає якісних змін у підготовці персоналу, який залучається до здійснення прикордонного контролю. Коло необхідних прикордоннику професійних знань, умінь та навичок надзвичайно розширилося, а вимоги щодо рівня їх сформованості стали жорсткішими.

Забезпечення відповідності зазначеним вимогам здійснюється під час підготовки та перепідготовки таких фахівців у навчальних центрах Державної прикордонної служби України. Очевидно, що без застосування сучасних форм та методів неможливо досягти високої ефективності такого навчання. Враховуючи специфіку професійної діяльності, а саме постійну комунікацію з великою кількістю людей, що перетинають державний кордон у пунктах пропуску, доцільним є активне використання інтерактивних методів навчання. Як свідчить практика, гарні результати професійної підготовки фахівців із питань прикордонного контролю спостерігаються завдяки використанню, зокрема, інтерактивного тренінгу.

Сучасною теорією і практикою накопичено багатий досвід щодо розуміння інтерактивних методів навчання [1; 2; 3; 4]. Над розробкою інтерактивного навчання у вітчизняній педагогіці, а також висвітлення його особливостей працювали В. Євдокимов [5], О. Пометун [6], Р. Реванс [7], А. Панченков [8] та ін. Розгляд різних наукових позицій щодо розуміння сутності інтерактивного навчання дозволяє стверджувати, що існують спільні та відмітні погляди фахівців у баченні активізації навчальної діяльності студентів (курсантів), проте всі дослідники однозначно виділяють спільну ознаку інтерактивного навчання – значення міжособистісної взаємодії, що робить сам процес навчання продуктивнішим. Протягом останніх років з'явилося багато досліджень присвячених розробці тренінгових занять (А. Прутченков, Є. Сидоренко, А. Ситніков, М. Смільсон), а також використанню тренінгових технологій у навчально-виховному процесі (С. Макшанов, А. Панфілова, С. Харін). Проте окремі дослідження щодо організації інтерактивних тренінгів для підготовки фахівців із питань прикордонного контролю не проводилися.

Метою статті є висвітлення порядку організації інтерактивного тренінгу як форми професійної підготовки фахівців із питань здійснення прикордонного контролю в пунктах пропуску через державний кордон.

Під час організації інтерактивного тренінгу необхідно пам'ятати про важливість створення комфортних умов навчання, за яких кожен його учасник відчуває свою значимість. Особливістю інтерактивного тренінгу є характер його проведення в умовах постійної активної взаємодії всіх його учасників, які, аналізуючи свої дії та дії інших, змінюють свою модель поведінки, та, що для нас є найважливішим, більш усвідомлено засвоюють знання та вміння. Під час проведення інтерактивного тренінгу і його учасники, і тренер є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, які чітко усвідомлюють зміст та значимість своєї діяльності. Організація інтерактивного навчання у навчальних закладах Державної прикордонної служби України передбачає моделювання ситуацій, що виникають у ході виконання службових обов'язків прикордонниками; використання рольових ігор; спільне

вирішення проблеми на основі аналізу обставин ситуації тощо. Під час проведення інтерактивного тренінгу відбувається формування необхідних вмінь і навичок, створюється атмосфера взаємодії. Інтерактивний тренінг навчає толерантно спілкуватися між собою та з іншими людьми, критично мислити, приймати й аналізувати рішення – речам особливо необхідним для виконання службових обов'язків у пунктах пропуску через державний кордон.

Сучасна модель випускника вищого військового навчального закладу вимагає від майбутнього офіцера-прикордонника наявності таких навичок: творчо мислити, розуміти сутність предметів і явищ, осмислювати ідеї та концепції, в результаті чого відшукувати потрібну інформацію, творчо її інтерпретувати й застосовувати в конкретних умовах. Саме цьому і сприяють інтерактивні методи навчання. Інтерактивні тренінги дають можливість збільшити відсоток засвоєння матеріалу завдяки активній взаємодії їх учасників. В якості прикладу в контексті нашого дослідження розглянемо організацію проведення інтерактивних тренінгів, які апробовані та проводяться в Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Метою цих інтерактивних тренінгів є підготовка фахівців із перевірки документів, які мають право здійснювати поглиблену перевірку документів у пунктах пропуску через державний кордон на другій лінії контролю. Підготовка слухачів та курсантів проводиться на підставі положень Міжнародних конвенцій, Міждержавних угод із питань пропуску через кордон, Законів України, Указів Президента України, Постанов Кабінету Міністрів України, відомчих і міжвідомчих нормативно-правових документів, що регламентують питання перевірки документів у Державній прикордонній службі України, а також досвіду експертів Європейського Союзу у сфері системи захисту та можливих фальсифікацій паспортних документів.

Інтерактивний тренінг призначений надати відповідним спеціалістам суму теоретичних знань і практичних навичок зі спеціальної підготовки для подальшої роботи з перевірки документів на другій лінії контролю – поглибленої перевірки документів. Для відпрацювання тематики інтерактивного тренінгу передбачається 3 робочих дні (18 навчальних годин). Для більш якісного відпрацювання тематики тренінгу навчальна група повинна налічувати не більше 20–25 слухачів. Заняття проводяться у навчальній аудиторії з технічними засобами для перевірки документів та необхідним спеціалізованим програмним забезпеченням. Основна увага приділяється практичним вправам, ситуаційному моделюванню дій щодо виявлення фальсифікованих документів у пунктах пропуску через державний кордон. Застосування аудіо-, відео-, візуальних та спеціальних технічних засобів має на меті якнайкращу підготовку до роботи, яка пов'язана з перевіркою паспортних документів на другій лінії контролю. Для більшої наочності і кращого засвоєння матеріалу, що вивчається, при проведенні теоретичних та практичних занять широко застосовуються технічні засоби навчання, ПЕОМ і необхідне програмне забезпечення, навчальні відеофільми, зразки дійсних та підроблених документів на право перетинання державного кордону, спеціальні технічні засоби для перевірки документів на першій і другій лінії контролю тощо.

Інтерактивний тренінг має велику ефективність щодо практичної підготовки майбутніх спеціалістів. Його метою є процес адаптації слухачів до реальних умов професійної діяльності. Перевагами тренінгових методів навчання є максимальне наближення до реальних ситуацій, що виникають під час несення служби в пункті пропуску, а також активна робота всіх учасників тренінгу.

У процесі тренінгової підготовки можна використовувати всі методи навчання: словесні (розповідь, дискусія, пояснення, бесіда, міні-лекції), наочні (демонстрація, показ операцій і процесів, спостереження) і практичні. Найчастіше застосовуються такі методи [9, с. 130]: міні-лекція (використовується для доведення теоретичних положень); демонстрація (використовується для доведення нового матеріалу шляхом комбінування вербальних та невербальних знань); проблемно-орієнтовна дискусія (використовується для пошуку шляхів правильного вирішення проблеми шляхом обміну учасниками тренінгу інформацією й ідеями); індивідуальні завдання (дозволяє учасникам тренінгу самостійно вирішувати проблеми, здійснювати самооцінку); ситуаційні завдання (використовується для прийняття учасниками тренінгу рішення щодо ситуації, наближеної до реальних подій, що виникають під час професійної діяльності); тестування (застосовується для отримання кількісної оцінки знань); презентації (застосовується для представлення результатів роботи групи, виконання індивідуального завдання шляхом виступу перед аудиторією) тощо.

Для обґрунтування тренінгової програми необхідно проаналізувати потреби в тренінгу, тобто здійснити діагностику дефіциту важливих для навчання способів поведінки; здійснити відбір методів, що найбільше сприяють цілям тренінгу; провести оцінювання програми тренінгу.

Аналіз потреби в тренінгу та формування його цілей передбачає необхідність чіткого формулювання завдань, що повинні будуть уміти виконувати учасники тренінгу після його закінчення.

Оцінка ефективності тренінгу, визначення результатів досягнення цілей передбачає визначення ступеня ліквідації дефіциту знань, умінь та навичок, який було визначено за результатами аналізу потреби в навчанні. Сутність оцінки ефективності тренінгу полягає в порівнянні рівня знань, умінь і навичок учасників до та після тренінгу. Саме тому на початку й наприкінці тренінгу необхідно передбачити тестування.

Підготовка та проведення інтерактивного тренінгу структурно складаються з таких етапів: *етап планування; етап підготовки; етап виконання; етап оцінки; етап аудиту*. Розглянемо зазначені етапи детальніше.

Етап планування тренінгу має важливе значення, оскільки на цьому етапі здійснюється аналіз потреби в тренінгу, склад цільової групи учасників і наявних обмежень. При плануванні тренінгу необхідно також здійснити оцінку здібностей та інших характеристик цільової аудиторії. Аналіз існуючих обмежень включає умови проведення тренінгу: тривалість тренінгу, місце і час його проведення, матеріальні ресурси, необхідність залучення інших спеціалістів тощо.

Етап підготовки інтерактивного тренінгу обумовлюється професійною майстерністю тренера й потребує від нього вирішення таких завдань: розробки програми тренінгу; підготовки необхідних матеріалів та допоміжних засобів; залучення у разі необхідності інших спеціалістів; підготовки приміщень і технічного обладнання; самопідготовки тренера.

При розробці програми тренінгу необхідно враховувати наявні обмеження, а саме час та місце проведення тренінгу, наявність необхідних засобів і обладнання тощо. Програма проведення інтерактивного тренінгу поділяється на такі основні частини:

1. **Вступна частина.** У цій частині тренеру необхідно сформулювати цілі та завдання тренінгу, виконання яких сприятиме досягненню необхідних результатів (використання методів активізації роботи учасників тренінгу і методів введення в тему тренінгу, а саме мотивації та актуалізації наявних знань учасників тренінгу).

2. **Основна частина**, яка включає такі обов'язкові елементи, як теоретична частина, практична діяльність, огляд ключових положень та оцінка (використання методів викладення нового навчального матеріалу).

а) **Теоретична частина.** Ця частина тренінгу передбачає усний виклад нового навчального матеріалу тренером із використанням мультимедійної презентації, відеопрезентації. При цьому учасники тренінгу можуть задавати запитання та брати участь в обговореннях.

б) **Практична діяльність** є обов'язковим елементом тренінгу, в ході якого учасники тренінгу виконують певні завдання, вправи, розглядають ситуації, пов'язані із практичної діяльності, виконують певні ролі. Головною умовою практичної діяльності є відповідність вправ та завдань конкретним випадкам з реальної практики.

в) **Огляд ключових пунктів** слід проводити після кожного елемента тренінгу. Цей компонент тренінгу відіграє важливу роль щодо закріплення засвоєних знань.

г) **Оцінка.** Даний елемент застосовується для отримання даних щодо ефективності програми тренінгу та отримання зворотного зв'язку.

3. **Заклучна частина** передбачає проведення остаточного оцінювання рівня засвоєння навчального матеріалу, підбиття підсумків за результатами проведення тренінгу, визначення завдань для подальшого самостійного відпрацювання (використання методів систематизації й узагальнення вивченого).

Важливим питанням підготовки тренінгу є забезпечення необхідними допоміжними засобами, до яких належать:

Роздатковий матеріал. Це короткий інформаційний текстовий блок на окремому аркуші паперу, який може мати вигляд таблиць, схем, тестів тощо. Роздатковий матеріал поділяється на навчальний (навчальна інформація у текстовій і графічній формі), документальний (нормативно-правові документи) та нормативний (бланки або зразки документів). Такі допоміжні засоби необхідно підготувати завчасно.

Мультимедійна презентація (слайди) застосовується для демонстрації ключової термінології, цифр, схем, діаграм тощо.

Дошка для відображення текстової та графічної інформації.

Фліпчарт – блок аркушів паперу великого розміру, які кріпляться на стенді. Його зручно використовувати для написання ключових понять і графічних блоків, потреба в яких може виникати впродовж усього тренінгу.

Інструментарій оцінювання, що містить анкети з питаннями щодо змісту тренінгу, його тривалості, інтенсивності та відповідності очікуванням, якості роздаткового матеріалу, стилю викладання і майстерності тренера тощо.

Окрім підготовки самого тренера, до проведення тренінгу необхідно готувати й приміщення, де він буде проходити, а також обладнання, що буде застосовуватися. Найбільш зручним приміщенням для проведення інтерактивного тренінгу є велика аудиторія, де можна вільно змінювати розташування столів та стільців (у вигляді кола, півкола, літери «П» тощо).

Етап виконання передбачає встановлення і підтримання сприятливої атмосфери під час тренінгу, безпосередньо проведення самого тренінгу, моніторинг процесу навчання.

На початку інтерактивного тренінгу важливо передбачити вправи, які налаштуватимуть його учасників на позитивну та плідну роботу, сприятимуть їх зближенню. Тренеру слід спланувати вправи, що допоможуть визначити очікування персоналу від участі в тренінгу. Основними характерними рисами мікроклімату в групі повинна бути взаємоповага учасників тренінгу та тренера; співробітництво, а не суперництво; підтримка, а не критика або оцінка. Моніторинг процесу – це спостереження під час тренінгу за процесами, що відбуваються в групі, та вжиття, у разі необхідності, належних заходів з метою коригування таких процесів. Для здійснення моніторингу тренеру слід постійно порівнювати цілі тренінгу із досягнутими результатами. Важливе значення має практика опитування учасників на завершальному етапі тренінгу.

Етап оцінки, під час якого тренер обов'язково повинен здійснити аналіз та оцінку результатів тренінгу шляхом проведення опитування за допомогою анкет і тестів для визначення показників прогресу учасників, а також з метою визначення оцінки якості тренінгу та роботи тренера учасниками.

Забезпечення зворотного зв'язку між тренером і учасниками тренінгу є обов'язковою умовою для підвищення його ефективності. Зворотний зв'язок дозволяє учасникам тренінгу отримувати інформацію про те, які їхні дії дозволили досягти необхідного рівня виконання завдань та які дії цьому заважали. Моніторинг результатів передбачає спільний з учасниками розбір результатів й удосконалення алгоритму проведення тренінгу. Це здійснюється за допомогою різного роду опитувальників, усних або письмових тестів.

Етап аудиту – це проведення детальної експертизи конкретної програми тренінгу, яка здійснюється з метою перевірки дотримання всіх вимог під час розробки та впровадження такої програми.

Аудит тренінгу складається з таких етапів: ознайомлення, опитування учасників, аудит програми, опитування тренера, дії за результатами аудиту. Щодо загальних методичних рекомендацій тренеру при використанні окремих інтерактивних вправ, то ними можуть бути такі:

1. Інтерактивна взаємодія вимагає спеціальної організації роботи навчальної групи, додаткового часу для підготовки до тренінгу як для його учасників, так і для тренерів. Потрібно поступово використовувати елементи моделі інтерактивного навчання, застосовуючи при цьому заходи психологічної адаптації слухачів до нього. Спочатку слід використовувати прості інтерактивні методи – роботу в парах, роботу в малих групах, «мозковий штурм». Потім необхідно поступово доповнювати тренінг іншими, більш складними методами.

2. Розпочинати тренінг необхідно з організаційного заняття, на якому затвердити разом зі слухачами «правила роботи під час тренінгу», налаштувати їх на якісну підготовку до інтерактивного навчання.

3. Для якісного засвоєння навчального матеріалу необхідно організувати активну взаємодію, яка сприятиме ефективній реалізації принципів особистісно орієнтованого навчання. Організація такої взаємодії під час інтерактивного навчання досягається шляхом створення необхідної психологічної атмосфери в групі.

4. Тренеру слід дуже обережно підходити до використання тих чи інших інтерактивних методів і постійно аналізувати результати, досягнуті внаслідок їх застосування. Якщо застосування

інтерактивної моделі у конкретному випадку веде до незадовільних результатів, необхідно переглянути доцільність такої стратегії.

5. Тренер повинен ретельно планувати свою роботу, щоб охопити весь необхідний навчальний матеріал і глибоко його вивчити, не перетворюючи тренінг у проведення звичайних неефективних ігор.

Отже, розглянутий порядок організації та проведення інтерактивного тренінгу з фахівцями з питань прикордонного контролю дозволить забезпечити системний підхід до його підготовки, що, сприятиме підвищенню його якості й ефективності.

Подальші напрями досліджень можуть бути спрямовані на розробку окремих методичних прийомів, які доцільно використовувати на різних етапах проведення інтерактивного тренінгу для підготовки фахівців-прикордонників, з метою досягнення його високої ефективності.

Список використаної літератури

1. Балицкая И. В. Интерактивные методы обучения и воспитания в системе образования США : монография / И. В. Балицкая. – Южно-Сахалинск : СахГУ, 2004. – 108 с.
2. Використання інтерактивних методів та мультимедійних засобів у підготовці педагога. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2003. – 208 с.
3. Димарчук Т. В. Застосування інтерактивних методів при вивченні економіки / Т. В. Димарчук // Економіка. – 2006. – № 11. – С. 19–22.
4. Добрынина Т. Н. Педагогические условия применения интерактивных форм обучения в педагогическом вузе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Т. Н. Добрынина. – Новосибирск, 2003. – 196 с.
5. Євдокимов О. В. Нові педагогічні технології організації навчання студентів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. В. Євдокимов. – Х., 1997. – 181 с.
6. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко ; за ред. О. І. Пометун. – К. : Вид-во А. С. К., 2004. – 192 с.
7. Revans R. WebSite: «Interactive learning technologies» [Online]. – Режим доступу : <http://www.intelcintes.ru/Magazin/index2.htm>
8. Панченков А. Навчання в дії: Як організувати підготовку вчителів до застосування інтерактивного навчання : метод. посіб. / А. Панченков, О. Пометун, Т. Ремех. – К. : А. П. Н., 2003. – 72 с.
9. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навчально-методичний посібник / Сисоєва С. О. ; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. – К. : ВД «ЕКМО», 2011. – 324 с.

Стаття надійшла до редакції 13.09.13.

Сычевский Ю. А. «Организация интерактивного тренинга как формы подготовки специалистов по вопросам пограничного контроля».

В статье освещен порядок и особенности организации интерактивного тренинга для подготовки специалистов по вопросам осуществления пограничного контроля в пунктах пропуска через государственную границу.

Ключевые слова: интерактивные методы обучения, интерактивный тренинг, подготовка специалистов, пограничный контроль.

Sychevskiy Y. O. «Organizing of interactive training as a form of border control experts' training».

At the present stage of development of the State Border Guard Service of Ukraine practical orientation of training is the base of educational process at the National academy of the State frontier service of Ukraine. Implementation of interactive methods of training is one of the most important directions of cadets training improvement in the modern high school. As practice shows, the outstanding results of vocational training of the specified category of border guards are observed thanks to interactive training in particular. An order and features of organizing interactive training of border control experts for border check points is revealed in the article.

Preparation and carrying out of interactive training structurally consists of such stages as: 1). Planning Stage of training is of great value as the analysis of requirements for the training, structure of participants target group and available restrictions is carried out during this stage; 2). Preparation Stage of interactive training is stipulated by professional skills of a trainer and involves him in solving such problems as: working out of training program; preparation of necessary materials and auxiliary means; other experts attraction if necessary; preparation of premises and the technical equipment; trainer self-preparation; 3). Performance Stage provides creating and supporting of favorable atmosphere while training, carrying out of training itself and monitoring of training; 4) Assessment Stage when trainer has to carry out analysis and assessment of the results of training through questioning by means of questionnaires and tests to find out participants' progress indicators, as well as to have estimation of a training quality and trainer's job made by the participants; 5). Audit Stage is carrying out of detailed examination of a certain training program which is performed to check observance of all requirements as for working out and implementation of such a program.

Keywords: interactive methods of training, interactive training, training of experts, border control.